

Jarosław Kita

"Społeczeństwo i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku",
pod red. Urszuli Oettinger i Jerzego
Szczepańskiego, Kielce 2009 :
[recenzja]

Przegląd Nauk Historycznych 9/2, 150-155

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

wiedzę o bohaterach narodzin amerykańskiej republiki niż standardowe biografie.

PIOTR ROBAK
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

Spółeczeństwo i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku, red. Urszula Oettingen i Jerzy Szczepański, Kielcekie Towarzystwo Naukowe, Kielce 2009, ss. 230

Badania nad dziejami społeczeństwa i kultury w regionie świętokrzyskim podejmowali już wcześniej historycy, jak również inni badacze zajmujący się szeroko pojętymi dziejami społeczeństwa oraz kultury na ziemiach pomiędzy Wisłą a Pilicą w XIX i XX w., ale nadal daleko jeszcze do sformułowania stwierdzenia, że temat został wyczerpany¹. Te płaszczyzny badawcze są tak rozległe, a jednocześnie nie tak często w końcu podejmowane, że każda kolejna inicjatywa w tym zakresie powinna być mile widziana, a wyniki udostępniane możliwie dużemu gronu odbiorców. Nakładem Kielckiego Towarzystwa Naukowego ukazała się w połowie 2010 r. (na stronie tytułowej figuruje 2009 jako rok wydania) kolejna publikacja poświęcona dziejom społeczeństwa regionu świętokrzyskiego.

Warto zaakcentować, że tego typu prace są szczególnie potrzebne obecnie, kiedy toczy się ożywiona dyskusja nad sposobem nowego ujęcia dziejów poszczególnych dzielnic, ziem, regionów, miast². Jeśli tak istotne staje się kształtowanie i utrwalanie związków mieszkańców z ich małymi ojczyznami, każda kolejna publikacja prezentująca nowe spojrzenie na dzieje konkretnego regionu może tylko przybliżyć do przygotowania jego nowoczesnej historii, a taka praca wywołać odpowiedni rezonans społeczny. Na tego ty-

¹ Por. np. *Spółeczeństwo i gospodarka w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, red. U. Oettingen i J. Szczepański, Kielce 2008; kolejne tomy wydawnictwa *Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne* redagowane przez różnych badaczy wywodzących się z Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego J. Kochanowskiego w Kielcach.

² Por. *O nowy model historycznych badań regionalnych*, red. K.A. Makowski, Poznań 2007.

pu opracowanie z pewnością zasługuje również region świętokrzyski, stąd też wszelkie działania idące w tym kierunku godne są odnotowania.

W recenzowanej publikacji zamieszczono 14 artykułów, które dotyczą właśnie różnorodnych aspektów szeroko rozumianej sfery kultury bądź też kwestii związanych z życiem i działalnością społeczeństwa regionu świętokrzyskiego na różnych polach aktywności ludzkiej. Założeniem redaktorów i autorów, w zdecydowanej większości reprezentujących kielecki ośrodek naukowy, było ukazanie interesujących ich problemów w długim rzucie chronologicznym, co pozwala czytelnikom, w pewnym przynajmniej stopniu, na dokonanie porównań prezentowanych zagadnień w kolejnych okresach historycznych, począwszy od początków XIX stulecia, a skończywszy na latach II wojny światowej. W pracy przyjęto układ chronologiczny i wydaje się on w tym wypadku najlepszym rozwiązaniem. Spośród zamieszczonych w publikacji tekstów siedem dotyczy zagadnień z XIX w., pięć kolejnych podejmuje problematykę z okresu międzywojnia, w końcu dwa ostatnie artykuły poświęcone są zagadnieniom z czasów II wojny światowej.

Tak jak w każdej pracy zbiorowej, będącej wysiłkiem intelektualnym kilkunastu autorów o różnym stopniu doświadczenia badawczego, można wskazać, iż poszczególne teksty różnią się pod względem poziomu dociekań badawczych. Pomimo różnej jakości poszczególnych artykułów, trzeba je wszystkie ocenić pozytywnie. Należy zaakcentować, że zamieszczone w pracy teksty są w zdecydowanej większości efektem żmudnych poszukiwań, prowadzonych przez autorów w różnych jednostkach archiwalnych, wykraczających często zasięgiem poza obszar regionu świętokrzyskiego. Stąd też artykuły te są w większości oryginalne, podejmują tematykę dotychczas mało znaną bądź słabo przebadaną. W tym też tkwi ich istotna wartość naukowa. Szereg cennych i nowych informacji zawartych w publikacji pozwala na poszerzenie dotychczasowego stanu wiedzy. Jednocześnie, poprzez stawiane przez autorów pytania i postulaty, recenzowana praca wskazuje na szereg nowych płaszczyzn badawczych, które warto by podjąć w celu poszerzenia wiedzy o różnorodnych aspektach życia i działalności społeczeństwa regionu świętokrzyskiego oraz jego zainteresowaniach kulturalnych, naukowych, sportowych i innych w różnych okresach historycznych.

Cezary Jastrzębski, w otwierającym zbiór szkicu, zaprezentował peregrynacje w czasach rozbiorów znanych Polaków do Czarn-

cy, miejscowości będącej miejscem urodzin i pochówku wybitnej postaci z naszych dziejów – hetmana Stefana Czarnieckiego. Zamieszczane przez nich w różnych czasopismach obszernie relacje są przejawem odbicia w pamięci zbiorowej postaci hetmana i sprzyjały w czasach zaborów konsolidacji społeczeństwa polskiego i rozbudzaniu świadomości narodowej.

W kolejnym tekście Ryszard Biskup dokonał dosyć szczegółowej charakterystyki prasy rządowej ukazującej się w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego na terenach departamentów (województw) krakowskiego i kieleckiego. Należy zaakcentować, iż Autor przybliżył ciekawe źródło, które można z pewnością wykorzystywać w opracowaniu szeregu różnych tematów, a nie tylko zagadnień ustrojowych i administracyjnych. W tekście tym Autor niestety nie uniknął drobnych powtórzeń, omawiając poszczególne zagadnienia.

Interesujący tekst Huberta Mazura, oparty na analizie akt notarialnych znajdujących się w aktach Kontroli Skarbowej przy sądach guberni radomskiej, przybliżył czytelnikowi zawartość prywatnych księgozbiorów duchowieństwa parafialnego z terenów guberni radomskiej. Autor podjął udaną próbę odtworzenia wielkości oraz struktury tematycznej i językowej tychże bibliotek. Należy podkreślić, że tego typu badania pomagają określić stan kultury umysłowej duchowieństwa, grupy, która w XIX w. w istotny sposób kształtowała światopogląd społeczeństwa polskiego.

Katarzyna Ryszewska w krótkim, ale ciekawie zaprezentowanym tekście, przybliżyła postać Franciszka Maksymiliana Sobieszczańskiego, jednego z dziewiętnastowiecznych prekursorów badań archeologicznych na terenach pomiędzy Wisłą a Pilicą. Jego pasja budziła coraz powszechniejsze zainteresowanie świętokrzyskimi „starożytnościami” nie tylko wśród miejscowych elit, ale również wśród ludności wiejskiej.

Innym znakomitym dziewiętnastowiecznym przedstawicielem świętokrzyskiej społeczności zajął się Mariusz Nowak. Autor na podstawie zachowanego archiwum podworskiego rodziny ziemiańskiej Deskurów i artykułów z ówczesnej prasy, kreśli sylwetkę znanego malarza Józefa Deskura. Szczególny nacisk M. Nowak położył na analizę aktywności naukowej swojego bohatera, która wyraźnie wykraczała poza zwyczajowe ramy horyzontów intelektualnych ówczesnego prowincjonalnego ziemianina i inteligenta, zamieszkującego w Królestwie Polskim. Wykazał jednocześnie, że sze-

rokie zainteresowania naukowe, stanowiły podbudowę i inspirację twórczości artystycznej J. Deskura.

Działalność społeczna podejmowana przez mieszkańców Kielc w latach 1905–1914 na rzecz materialnego wsparcia miejscowego Towarzystwa Kolonii Letnich stała się celem analizy w kolejnym szkicu, autorstwa Magdaleny Książek. Autorka przybliżyła liczną grupę filantropów i lekarzy, którzy podejmowali w początkach XX w. na terenie stolicy regionu świętokrzyskiego walkę z najgroźniejszą wówczas chorobą społeczną – gruźlicą, która atakowała zwłaszcza ubogie dzieci.

Barbara Szabat, znana ze swych prac badaczka dziejów Kielecczyny, w swoim szkicu skupiła się na ukazaniu warunków powstawania i funkcjonowania bibliotek zakładanych w latach rewolucji 1905–1907 r. z ramienia Polskiej Macierzy Szkolnej na terenie guberni kieleckiej. Kreśląc podjęty temat wykorzystywała przede wszystkim materiały archiwalne, ale istotnym uzupełnieniem stała się również analiza ówczesnej prasy prowincjonalnej.

Kolejny tekst zamieszczony w recenzowanej publikacji, autorstwa Grzegorza Liebrechta, przybliży czytelnikowi postać znanego biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego. Autor w przekonujący sposób stara się udowodnić, że określanie biskupa przez jego adwersarzy moskalofilem w czasach zaborów i w latach I wojny, a także wrogiem obozu sanacyjnego w okresie międzywojnia było nadużyciem. Biskup A. Łosiński, jak konkluduje Autor, był przede wszystkim człowiekiem oddanym Kościołowi, wierze katolickiej i papieżowi, jedynemu autorytetowi, z którym się liczył.

Małgorzata Przeniosło, przede wszystkim opierając się na zasobach Archiwum Akt Nowych, przeprowadziła szczegółową analizę powstania i funkcjonowania Rady Opiekuńczej Powiatu Iłżeckiego w pierwszych latach niepodległej Rzeczypospolitej (1919–1920). Choć tekst podejmuje problem jedynie w skali jednego powiatu, to w rzeczywistości zawarte w nim ustalenia i konkluzje mogą odnosić się do funkcjonowania także innych struktur RGO w skali ziem dawnego Królestwa Polskiego.

Ireneusz Ciosek jest autorem obszernego i solidnego szkicu, opartego na bogatym i o różnej proveniencji materiale źródłowym, w którym podjął próbę przedstawienia rozwoju sportu klubowego i szkolnego w Kielcach w okresie międzywojennym. Autor stara się udowodnić, że był to jeden z istotnych aspektów kultury fizycznej kielczan, składający się jednocześnie na ogólny obraz kultury społeczeństwa miasta, będącego stolicą regionu świętokrzyskiego.

W takich samych ramach chronologicznych, czyli w okresie II Rzeczypospolitej, rozważa podjęte zagadnienie autor kolejnego artykułu. Tadeusz Banaszek na podstawie zespołów z Centralnego Archiwum Wojskowego i artykułów prasowych analizuje działalność o charakterze kulturalno-oświatowym prowadzoną w jednostkach Wojska Polskiego, które stacjonowały na obszarze województwa kieleckiego. Celem tej działalności była z jednej strony walka z ogromnym analfabetyzmem panującym wśród poborowych, a z drugiej rozwijanie postaw patriotycznych wśród żołnierzy pochodzących z różnych środowisk. Działania prowadzone w jednostkach na terenie woj. kieleckiego można również odnieść do innych województw II Rzeczypospolitej.

Ciekawie napisanym artykułem jest szkic autorstwa Urszuli Oettingen. Autorka, nawiązując do ustaleń zawartych w otwierającym publikację tekście C. Jastrzębskiego, prześledziła następnie działania zmierzające do upamiętnienia postaci hetmana Stefana Czarnieckiego w latach trzydziestych XX w. Nie tylko odtworzyła, jak się okazuje dosyć zagmatwane, okoliczności związane z uroczystościami w Czarnocy, ale przede wszystkim, poprzez przytoczenie konkretnych tekstów ukazała znaczenie piśmiennictwa publicystycznego w kształtowaniu postaw narodowych i społecznych.

Z kolei Sebastian Piątkowski zajął się niemal nieznanym dotychczas w historiografii zagadnieniem, jakim są losy przestępców kryminalnych w pierwszym roku II wojny światowej. Autor, na przykładzie szeroko pojętego regionu radomskiego, wykorzystując materiały znajdujące się w IPN, przybliżył problematykę przestępców kryminalnych i ich eksterminacji przez władze okupacyjne. Zjawisko to, jak wypada zgodzić się z autorem, było dotychczas tematem tabu, gdyż niezbyt pasowało do martyrologicznej wizji losów Polski i Polaków w tym okresie.

Recenzowaną publikację zamyka tekst Jerzego Gapysa dotyczący działalności charytatywnej duchowieństwa diecezji kieleckiej w latach 1940–1944 w ramach Rady Głównej Opiekuńczej. Autor, wykorzystując szereg zespołów archiwalnych, skupił się przede wszystkim na wskazaniu liczby, aktywności i roli księży w agendach terenowych RGO na interesującym go terenie. Ważnym elementem tego tekstu jest również ukazanie ofiarności kapłanów (m.in. materialnej) na rzecz RGO.

W recenzowanej pozycji wydawniczej można wskazać na niewielkie mankamenty przede wszystkim natury technicznej. Brak dokładnej korekty niektórych tekstów spowodował, że niekiedy

wystąpiły drobne usterki (np. w nazwiskach, nazwach, tytułach itp.), które winny być przecież usunięte jeszcze na etapie prac redakcyjnych.

Podczas opracowania redakcyjnego należało również zadbać o ujednoczenie zasad edytorstwa, zwłaszcza w zakresie sporządzania przypisów i odsyłaczy. Pomiedzy poszczególnymi szkicami recenzowanej publikacji panuje bowiem w tym względzie pewna dowolność (np. czasem stosowano skróty przy przywoływanych częściach tytułów czasopism, gdy w innym tekście podawany był ciągle pełny tytuł czasopisma w kolejnych przypisach).

Jako pozytyw publikacji należy wskazać zamieszczony na jej końcu indeks nazwisk, co przy tego typu pracach wcale nie jest zbyt częstym przedsięwzięciem. Zdecydowanie ułatwia on w tym wypadku korzystanie z pracy zbiorowej, zawierającej teksty prezentujące różnorodne zjawiska mieszczące się w szeroko rozumianym pojęciu kultury. Niestety zdziwienie budzi brak rozszyfrowania w tym indeksie imion części osób (ba nawet pochodzących ze środowiska kieleckiego, jak np. Stanisław Wiech), które są przecież dobrze, a nawet powszechnie znane (np. Brockhaus, Stołypin).

Przechodząc do wniosków końcowych pragnę podkreślić, że recenzowana praca zbiorowa jest opracowaniem wartościowym i jak najbardziej godnym polecenia nie tylko dla zainteresowanych dziejami tego regionu. Walory pracy i ustalenia autorów, chociaż najczęściej dotyczące drobnych zagadnień, są niewątpliwie przydatne do przybliżania czytelnikowi wielu aspektów z dziejów szeroko rozumianego regionu świętokrzyskiego. Autorzy wykazali się w zakresie badanej problematyki dużą erudycją, dając sumienną rejestrację i wielce udaną próbę analizy źródeł różnej proweniencji. Godne podkreślenia są również rzetelność przeprowadzonych przez autorów badań oraz sformułowane najczęściej w sposób wyważony uogólnienia i wnioski.

Stwierdzam z całym przekonaniem, że wydana drukiem przez Kieleckie Towarzystwo Naukowe zbiorowa publikacja *Spółeczeństwo i kultura w regionie świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, pod red. U. Oettingen i J. Szczepańskiego szybko powinna trafić nie tylko do regionalnego, ale również ogólnopolskiego obiegu naukowego.

JAROSŁAW KITA
UNIwersytet Łódzki